

Alfred Jarry: *Roemruchte daden en opvattingen van doctor Faustroll, patafysicus*. Uit het Frans vertaald door Liesbeth van Nes. Met een voorwoord van Pieter de Nijs en een notenapparaat en register van Liesbeth van Nes en Pieter de Nijs

Alfred Jarry: *Handelingen en opvattingen van doctor Faustroll, patafysicus*. Uit het Frans vertaald en toegelicht door Egbert van Faassen. IJzer

In 1946 verscheen een boekje, *L'univers concentrationnaire*, waarin David Rousset zijn ervaringen in Buchenwald beschrijft en de Duitse concentratiekampen een 'ubueske inspiratie' toedicht. Tussen het prikkeldraad en de wachttorens heerste een 'enorme humor' en een 'tragische kluchtigheid', die hem deed denken aan het beroemde toneelstuk *Ubu roi* van Alfred Jarry, dat op 10 december 1896 met veel tumult in Parijs zijn première had beleefd.

Voor Rousset was de associatie met Jarry ongetwijfeld een manier om de absurditeit van de verschrikking beter te kunnen verdragen. Voor wie nu Jarry's toneelstuk leest of ziet, kan zij een aansporing zijn om in de groteske tirannie van Père Ubu met zijn dikke buik, zijn drie tanden en zijn ene oor niet alleen maar een klucht te zien. Wat in 1896 nog een product van de fantasie was, zou een halve eeuw later barre werkelijkheid worden. Een bewijs van de voorspellende kwaliteit van Jarry's ongeremde verbeeldingskracht.

Père Ubu werd zijn meest bekende personage. Een personage bovendien met wie de auteur zich in toenemende mate heeft geïdentificeerd. Maar hij is beslist niet het enige personage van belang in Jarry's barokke oeuvre. Minstens zo belangrijk is Docteur Faustroll geweest, op het eerste gezicht Ubu's volstreekte tegenpool. Hij geldt als de uitvinder van de 'patafysica', de wonderbaarlijke wetenschap die het totale gebrek aan logica dat Ubu belichaamt probeert te vangen in even fantastische als paradoxale formules.

De paradox is onvermijdelijk als je ziet wat de patafysica zich ten doel stelt. Het gaat om een wetenschap of liever pseudo-wetenschap die een uitbreiding wil zijn van de metafysica, gericht op de toevalligheden en de uitzonderingen die de gewone wetenschap buiten beschouwing laat. Een andere definitie spreekt van de 'wetenschap der denkbeeldige oplossingen' en dat suggereert dat hier wetenschap en literaire verbeelding wel heel dicht bij elkaar liggen.

De meest complete, maar nog altijd hoogst raadselachtige uiteenzetting van deze patafysica vinden we in de 'neo-wetenschappelijke' roman *Gestes et opinions du docteur Faustroll, pataphysicien*, voltooid in 1898 maar pas in 1911 - vier jaar na het overlijden van de auteur op 34-jarige leeftijd - gepubliceerd. Twee vertalingen zijn er onlangs van verschenen, die na *Koning Ubu* en de roman *Superman* Jarry's meest bizarre schepping voor het Nederlandse publiek proberen te ontsluiten.

Een roman in de traditionele zin van het woord kan *Faustroll* met geen mogelijkheid worden genoemd. Van een herkenbaar verhaal is nauwelijks sprake. Het boek bestaat uit een lappendeken van de meest uiteenlopende teksten: pastiches, parodieën, prozagedichten, wetenschappelijke verhandelingen. *Faustroll* is de roman die Rabelais zou hebben geschreven, als hij in de negentiende eeuw was geboren.

Het relaas begint met een reis, nadat Docteur Faustroll door de deurwaarder Panmuphle wegens huurachterstand (iets waar ook Jarry geregeld mee te kampen had) uit zijn huis is gezet. In gezelschap van Panmuphle en de baviaan Bosse-de-Nage, wiens zeer komische bijdrage aan de dialoog zich beperkt tot een monotoon 'Ha ha', gaat Faustroll op reis in een boot die zich dank zij zuignappen en ijzeren wieltes ook over land kan voortbewegen.

Onderweg doet het drietal allerlei eilanden aan, waarvan de beschrijving een evocatie bevat van het werk van diverse schrijvers en kunstenaars die door Jarry werden bewonderd of veracht. Maar daar blijft het niet bij. Naarmate de reis vordert, worden de avonturen steeds onwaarschijnlijker en grotesker, terwijl het verhaal langzaam maar zeker uiteenvalt in uitweidingen en digressies, waarin onder andere het oeuvre van Pierre Loti dient om de billen van een 'leugenachtige' bisschop af te vegen en een futuristische schildermachine in handen van Rousseau le Douanier de academische kunst van die tijd mag bestoken.

Dat vervolgens zowel Bosse-de-Nage als Faustroll overlijden zonder werkelijk te sterven, hoeft niet meer te verbazen. Inmiddels is duidelijk geworden dat in deze roman alleen de verbeelding regeert of - om in Jarry's termen te spreken - de patafysica, die in *Faustroll* niet alleen wordt uiteengezet, maar ook gedemonstreerd via een waaier van 'denkbeeldige oplossingen'.

Voor Faustroll is de dood zo iets als een bevrijding. Met zijn 'onstoffelijke en naakte ziel' gaat hij over in wat Jarry noemt 'het koninkrijk van de onbekende dimensie', dat in een volgend hoofdstuk wordt aangeduid als de 'éthernité' - een samentrekking van de woorden *ether* en *éternité* (eeuwigheid). Dat laatste is typerend voor het spel dat Jarry speelt met de wetenschap van zijn tijd (waarin de ether nog als een soort oerstof werd beschouwd) en ook met de theologie. Want in de patafysica zijn de grenzen tussen deze beide disciplines komen te vervallen.

Faustroll blijkt dan ook identiek te zijn met God, zoals hij zelf al in een eerder stadium tussen neus en lippen heeft opgemerkt. Geboren op 63-jarige leeftijd, sterft hij even oud, alsof er tussen dood en geboorte geen tijd is verstreken. Iets wat strookt met de definitie van God, die in een uiterst curieus hoofdstuk vol quasi-wiskundige formules wordt gegeven. God heet daar 'het raakpunt tussen nul en oneindig' te zijn, en dat maakt weer aannemelijk (althans binnen de onlogica van deze denkwereld) dat de constructie van een tijdmachine tot de mogelijkheden is gaan behoren.

In een appendix bij zijn roman beschrijft Jarry gedetailleerd hoe zo'n tijdmachine in elkaar gezet moet worden. De tekst laat zich lezen als een parodie op een wetenschappelijke handleiding. Maar serieus is de macht van de verbeelding die eruit spreekt en die zich aan de grenzen van tijd en ruimte niets meer gelegen hoeft te laten liggen. Geheel en al volgens de principes van de patafysica bepaalt de denkbeeldigheid de mogelijkheden van de ervaring.

Een grotere tegenstelling dan tussen Faustroll en Ubu lijkt niet mogelijk. Aan de ene kant 'God', aan de andere kant een liederlijk monster. Maar ook de tegenstellingen verliezen in het patafysische universum van Alfred Jarry hun absolute karakter. Waar de ongerijmdheid tot regel is verheven, is de aloude *coincidentia oppositorum* (samenvallen der tegendelen) bijna een vanzelfsprekendheid. Niet voor

niets wordt Ubu in een andere tekst van Jarry (*Les minutes de sable memorial*) ook een 'docteur en pataphysique' genoemd.

Jarry mag zich dus nog zozeer met Ubu hebben geïdentificeerd, hij is tegelijkertijd Faustroll. Of beter gezegd: via Ubu hoopt hij Faustroll te worden, zoals valt af te leiden uit een notitie die hij aan zijn manuscript heeft toegevoegd: 'Dit boek zal pas in zijn volledigheid worden uitgegeven wanneer de schrijver voldoende ervaring heeft verkregen om alle schoonheid ervan te begrijpen'. Door zichzelf in Ubu te veranderen ontkende Jarry de grenzen tussen fictie en werkelijkheid en ontsloot hij voor zichzelf de weg naar het 'goddelijke' domein van de onbegrensde mogelijkheden.

Niets heeft de latere surrealisten zozeer aangesproken als juist deze ontkenning van het onderscheid tussen kunst en leven, die ook door hen hartstochtelijk werd gecultiveerd. Er is alleen wel een verschil. Terwijl Breton en de zijnen (evenals de meeste andere avant-gardisten) er op uit waren de autonomie van de kunst op te lossen in de werkelijkheid, met alle revolutionaire implicaties van dien, is het bij Jarry eerder zo dat de werkelijkheid oplost in de kunst van de verbeelding.

Faustroll heeft nog het meest weg van een postmoderne roman *avant la lettre* en Jarry's patafysica herinnert onwillekeurig aan de 'paralogie' (dwaling of denkstoornis volgens Van Dale) die Jean-François Lyotard in *La condition postmoderne* tot de crux van de postmoderne wetenschap uitroept. Bij beiden staat in elk geval de ontregelende werking van de absurde fantasie voorop - waarschijnlijk het enige literaire verweer dat mogelijk is tegen de dictatuur van de absurditeit, die David Rousset in Buchenwald aan den lijve mocht ondervinden.

Het vertalen van een krankzinnig boek als *Faustroll* moet een heidens karwei zijn geweest. En dat er nu twee vertalingen bestaan, respectievelijk uitgegeven door Perdu en IJzer, mag een eveneens krankzinnige coïncidentie heten, zij 't niet een van 'tegendelen'. Want beide vertalingen hebben hun kwaliteiten. Dat mijn voorkeur uitgaat naar die van Liesbeth van Nes heeft daarom niet zozeer te maken met de feilen van Egbert van Faassens vertaling, als wel met het betere en rijkere commentaar (van de vertaalster en van Pieter de Nijs) in de editie van Perdu.

Vooraf goed is dat commentaar (verdeeld over een voorwoord, een notenapparaat en een register) in de explicatie van de contemporaine wetenschappelijke bronnen die Jarry in zijn roman heeft verwerkt. Geen enkel commentaar is in staat alles te verhelderen. Ook met een vracht aan verklarende noten blijft de tekst vaak zeer duister, maar dat is naar ik vrees onvermijdelijk bij een schrijver die de open verte van de verbeelding zo serieus neemt als Alfred Jarry in zijn *Gestes et opinions du docteur Faustroll, pataphysicien*.

(*de Volkskrant*, 22-7-1994)